

ÉVSZÁZADOK FORGATAGÁBAN

KERESZTÉNYÜLDÖZÉS – KRISZTIANIZÁCIÓ – EGYHÁZ

Szerkesztette: Fazekas Ferenc – Fedeles Tamás – Nagy Levente

Évszázadok forгатagában

ÉVSZÁZADOK FORGATAGÁBAN

KERESZTÉNYÜLDÖZÉS – KRISZTIANIZÁCIÓ – EGYHÁZ

Szerkesztette

FAZEKAS FERENC – FEDELES TAMÁS – NAGY LEVENTE

PÉCS, 2019

Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi
a PTE Egyháztörténeti Kutatócsoportjának sorozata

Szerkesztőbizottság:

Fedeles Tamás, Hunyadi Zsolt, Kiss Gergely, Nagy Levente, Sabrak Gábor,
Sümegei József, C. Tóth Norbert, Török József, Tusor Péter

Sorozatszerkesztő:

Fedeles Tamás

Mutatók:

Kovács István

A kötet megjelenésére a PTE Egyháztörténeti Kutatóközpont A Krisztianizáció,
mint történeti folyamat sokoldalú interdiszciplináris vizsgálata a Kr. u.
3–15. században című, a PTE Tehetségcentrum pályázata (17886-4/2018/
FEKUTSTRAT) keretében kerül sor.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

© A kötet szerzői és szerkesztői
© Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont

Tartalom

NAGY LEVENTE	
Előszó	7
NAGY LEVENTE	
A krisztianizáció mint történeti folyamat elemzésének módszertani problémái a Kr. u. 3–5. századi Pannoniában	11
BARABÁS GÁBOR	
A pápai Kúria klerikusai és a Magyar Királyság a 14. században	31
LANGÓ PÉTER	
A Szent Kereszt „felfedezésétől” a katakombák „újralfedezéséig”. Vázlat a keresztény régészeti emlékek kutatásának előtörténetéhez	55
ANDREIDES GÁBOR	
A fasizmus és a katolikus egyház	101
CSARNAI MÁRK	
A kárpátaljai magyar reformátusság kálváriája a sztálinizmus éveiben (1944–1953)	111
Ö. KOVÁCS JÓZSEF	
Pócspetri, a „rendőrgyilkos falu”. Kommunista szómágia és társadalmi reakciók az egyházi iskolák államosítása idején	131
ILLYÉS SZABOLCS	
Kisebbségi identitás-kényszer: magyar katolikus kisközösségek az egyházüldözés évtizedeiben	151
KAHLER FRIGYES	
Adalékok a magyarországi egyházüldözés történetéhez (1945–1989)	173
Személynévmutató	191
Helységnevmutató	198
A kötet szerzői	201

BARABÁS GÁBOR

A pápai Kúria klerikusai és a Magyar Királyság a 14. században*

Clerics of the Papal Curia and Kingdom of Hungary in the 14th Century

The paper primarily deals with a special organisation of the medieval papal Curia, namely the personal chapel of the popes, thus the research focuses on their members' activity in Hungary in the 14th century. Papal subdeacons, chaplains and other clerics played an important role in the operating of the Apostolic See, for instance they appeared beside the cardinals as legates and nuncios whereas they had their share in the work of the papal chancellery, chamber, and penitentiary as well. Nevertheless, papal clerics were to be found also outside the Apostolic Curia, meanwhile the differentiation of the title led to the formation of several sub-categories, like the curial and the honorary chaplains. Papal clerics could appear generally in two ways in 14th-century Hungary: Their first group was formed by the members of the papal chapel, who visited the Church's regions authorized by special mandates given by the popes for various kinds of tasks. They had to deal mostly as nuncios and collectors with affairs of diplomacy, financial questions, church-government or -discipline. The second category consisted of clerics who had a career within the Hungarian church either from outside already as a papal chaplain, or they received the (honorary) chaplaincy at some point during their life.

Key words: Papal chaplains and subdeacons, papal delegate, papal representatives, legate, judge delegate, nuncio

Tanulmányunk a középkori pápaság egy sajátos intézményének, a pápai kápolnának a magyarországi vonatkozásait veszi górcső alá, közelebbről a szentszéki káplánok és egyéb klerikusok, valamint a Magyar Királyság közötti kapcsolódási pontok kerülnek bemutatásra a szűkebb értelemben vett 14. századra (1295–1378) vonatkozóan. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a kutatás nem tekinthető lezártnak, dolgozatunk annak jelen állásáról kíván képet nyújtani. A káplánok tevékenységének elemzése előtt szükséges röviden kitérni a pápai kápolna kialakulásá-

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4-PTE-103 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának, valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjnak (BO/00148/17/2) a támogatásával, az NKFIH NN 124763 („Pápai megbízottak a 14. századi Magyarországon (1294–1378) – online adattár”) projekt keretében készült. Köszönettel tartozom a kutatócsoport vezetőjének, Kiss Gergelynek a munka elkészítéséhez nyújtott segítségéért.

ra és későbbi fejlődésére is, illetve érintenünk kell a 14. század előtti magyarországi helyzetet is, amely kitekintés által a pápai-magyar kapcsolatok egy sajátos aspektusának viszonylag hosszabb távú változásai is vizsgálhatóvá válnak.

A pápai kápolna

A pápai kápolna eredendően az egyházfők személyes káplánjainak összességét jelentette, amely a 11. század végétől, 12. század elejétől tekinthető többnek liturgikus feladatokat ellátó személyek egyszerű közösségénél, a pápai udvar differenciálódásához kapcsolódva ugyanis a kápolna elindult az intézményesülés útján.¹ Tagjai egyre sokrétűbb feladatokat végrehajtva, szolgálták a pápákat, akik a 13. század második felétől arra is felhasználták az intézmény nyújtotta lehetőséget, hogy a számukra valamilyen szempontból jelentőséggel bíró személyeket a káplánok közé történő felvétel révén magukhoz kössenek.

A káplán (*capellanus*) kifejezés a kora-középkortól megtalálható a pápai (a forrástípusoktól függően legtöbbször a *capellanus domini pape*, vagy a *capellanus noster* terminusok jelölték őket), de a későbbi, hivatali értelemben vett pápai káplánok csak a 12. század húszas éveitől tűntek fel elszórtan.²

A kápolna eredetileg a pápák személyes káplánjainak az összességét jelentette, akik segítették az egyházfőket liturgikus feladataik ellátásában.³ A kápolna kialakítása, vagy legalábbis a folyamat elindítása II. Orbán pápa (1088–1099) tevékenységéhez kapcsolható,⁴ de az feltehetően csak utóda, II. Paszkál (1099–1118) idejére fejeződött be.⁵

A 13. század elejétől, egészen pontosan III. Ince pontifikátusától⁶ egyértelmű változás figyelhető meg a forrásokban. Egyrészt egyre többször tudósítanak pápai káplánokról, a korábban uralkodó *subdiaconus*⁷ cím használata pedig ezzel párhuzamosan fokozatosan háttérbe szorult. Az átmeneti fázisra utal a *capellanus et subdiaconus domini pape* címzés használata a század első évtizedeiben.⁸

Tipikusnak mondható karrierlehetőség volt a szentszéki káplánok számára a felemelkedés a bíborosi kollégiumba,⁹ a pápáknak ugyanis alapvetően érdekükben

¹ L. SCHIMMELPFENNIG 1992. 47–63., 47–48.; JOHRENDT 2014. 51–114., 53.; ROSS 2013. 11.

² Siegfried Haider számos 11. századi adatot gyűjtött össze, amelyek közül kiemelhető Hildebrand, a későbbi VII. Gergely pápa feltünése, aki feltehetően VI. Gergely káplánja volt. HAIDER 1979. 55ff.

³ Elze 1950. 147–148.

⁴ L. SCHIMMELPFENNIG 1992. 47–48.; JOHRENDT 2014. 53.; ROSS 2013. 11.

⁵ ELZE 1950. 148–150.; ROSS 2013. 10.; PARAVICINI BAGLIANI 1995. 67–68.

⁶ Vö. ROSS 2013. 14.

⁷ További irodalommal l. BARABÁS 2018. 99–101.

⁸ A pápai kápolna tagjainak jelentős része feltehetően az alszerpapok közé tartozott és a *subdiaconus S. R. E.*, illetve később *subdiaconus et capellanus* címet viselte, vagyis kezdetben még e csoport tagjai is a pápától nyerték el a felszentelést, és a további egyházi rendeket is csak az egyházfőtől fogadhatták. ELZE 1950. 170–171.

⁹ A bíborosi kollégium és a pápai kápolna kialakulása valószínűleg összekapcsolható egymással. L. KLEWITZ 1936. 115–221., 193. Vö. HAIDER 1979. 65. A bíborosi kollégium összetételére újabban

állt, hogy a mellettük álló, és döntéshozó funkcióval is rendelkező testületet – feltételezésük szerint – hozzájuk hű klerikusokkal bővítsék, a „familiájukhoz” tartozó káplánok – és alszerpapok – pedig különösen megfeleltek ennek a kritériumnak.¹⁰ Nem kizárólag a bíborosi cím elnyerése volt az egyetlen lehetséges előrelépési lehetőség, ismert több olyan eset is, amikor a pápai kápolna korábbi tagjai püspöki vagy érseki rangra emelkedtek.¹¹

A pápai kápolna működése és fejlődése természetesen más kúriai intézményekkel, így a kancelláriával¹² is összefüggésben állt. Erre utal például, hogy a *subdiaconus*hoz hasonlóan a *notarius* címzés használata gyakori volt a káplánok körében.¹³

A káplánok részt vettek – részben felváltva a kardinálisokat – a pápai bíróságok (*audiencia* majd *rota*)¹⁴ ügymenetében is (elsősorban ügyszolgaként, *auditorként*).¹⁵ Ez a gyakorlat, bár nem kizárólagosan, de a jövőben káplánok kiválasztásánál a jogi képzettség felértékelődéséhez vezetett, olyannyira, hogy a *magisteri* cím adott esetben a kápolnához tartozás indikátorának is tekinthető a pápai udvar tagjai esetében.¹⁶ III. Honoriusától kezdve többször káplánok töltötték be a *poenitantiarius* hivatalát, a pápák ugyanis általában *familiárisaikat* jelölték ki erre a feladatra.¹⁷

A felsorolt tevékenységeken túl volt még egy fontos terület, amelyen az egyházfők előszeretettel alkalmazták klerikusaikat. A káplánok és alszerpapok már a 12. századi forrásokban is túlnyomórészt valamely típusú pápai küldöttként tűnnek fel egyházi és világi (diplomáciai) ügyekben egyaránt, bár ekkor a kardinálisokhoz képest még jóval kisebb arányban, mint egy évszázaddal később.¹⁸ Ez a gyakorlat az 1200-as években vált különösen elterjedté,¹⁹ amikor eseti megbízások mellett bizonyos alkalmakkor már a pápai káplánok is megkaphatták az egyébként csak bíborosoknak adott teljes legátusi felhatalmazást (*plena legatio*).²⁰

Jellemző feladat volt a káplánok számára vitás kánoni választások kivizsgálása, illetve ehhez kapcsolódóan a *pallium* átadása a megerősített érsekek és metro-

I. MALECZEK 2011. 102–103.; FISCHER 2011. 155–224., 160–170., 174–176. Vö. FISCHER 2013. 19–20.

¹⁰ MALECZEK 1984. 203–206.; MALECZEK 2011. 102–103.; ELZE 1950. 164–166.; JOHRENDT 2012. 268., 270–271.; ROSS 2013. 54–56.; HAIDER 1979. 65.; FISCHER 2011. 160–170., 174–176.; SMITH 2014. 81–82.

¹¹ ELZE 1950. 167–168.; ROSS 2013. 55–56, 76.

¹² III. Ince személyéhez köthető a pápai írásbeliség szervezeti kereteinek a megújítása is, amit a pápai kormányzat növekvő igényei tettek szükségessé. Vö. FRENZ 1986. 54. sköv.

¹³ A 13. század második felét illetően számos kancelláriai alkalmazott esetében adathozható a kápolnai tagság. L. NÜSKE 1975. passim.

¹⁴ KILLERMANN 2009. 32–50.; FISCHER 2011. 180.

¹⁵ ELZE 1950. 177–180.; JOHRENDT 2012. 269.; JOHRENDT 2014. 58.; ROSS 2013. 10. Vö. SAYERS 1971. 15.; THÉRY-ASTRUC 2016. 875–889., 883.; KILLERMANN 2009. 40–50. – A delegált bíróságban betöltött szerepükre l. alább.

¹⁶ ROSS 2013. 27., 52–53., 63–64.

¹⁷ ELZE 1950. 180. Vö. PARAVICINI BAGLIANI 1995. 71–72.

¹⁸ ELZE 1950. 161.; JOHRENDT 2012. 268–269.; ROSS 2013. 12., 93–94.

¹⁹ Egyes jellemző példákra l. JOHRENDT 2012. 274–275.

²⁰ Vö. JOHRENDT 2012. 276–279.; PARAVICINI BAGLIANI 2013. 29–37., 29–31.

politák számára.²¹ A kardinálisokhoz hasonlóan a pápai káplánok is megjelentek alkalmanként az egyházi állam igazgatásában is, például rektorként.²²

A káplánok Rómán kívüli (delegált) bírói tevékenységét illetően III. Honorius (1216–1227) pontifikátusa előtti időszakból – a *subdiaconus*okkal ellentétben – nem rendelkezünk sok adattal,²³ de az bizonyosnak tűnik, hogy elsőként a külső káplánok jelentek meg kiküldött bírói szerepben, a rómaiak csak ezután, bár esetükben továbbra is a kúriai (ügyhallgatói) tevékenység maradt jellemző. IX. Gergely (1227–1241) uralkodásának végéig csak elvétve fordult elő, hogy egy legátusként vagy kiküldöttként az Örök Városon kívül feladatot teljesítő káplán, elnyerve valamely helyi javadalmat, tartósan távol maradt a pápai udvartól.²⁴

A 13. század közepén, közelebbről IV. Ince (1243–1254) pontifikátusa alatt egy új fejlődési ív kezdődött a pápai kápolna történetében. Első és talán legfontosabb változásként a káplánok számának ugrásszerű (ötvenről körülbelül kétszázra történő) növekedése nevezhető meg, illetve az a körülmény, mely szerint továbbra sem tartózkodtak mindannyian a pápai udvarban, jelentős részük Rómától távol képviselte a pápát, székeskáptalanok vagy akár uralkodói kápolnák tagjaiként. A szentszéki káplánok között a 13. század második felétől pedig már nemcsak igazgatási szakemberek, jogászok és teológusok voltak megtalálhatók, hanem olyan családok sarjai is, amelyeket a pápák valamely okból támogatni akartak. Az egyre jelentősebbé váló mennyiségi növekedés csak úgy volt kivitelezhető, hogy IV. Ince egyre nagyobb számban Rómán – és Itálián – kívüli klerikusokat is szolgálatába fogadott és a pápai kápláni címmel ruházott fel.²⁵

IV. Ince számára az akkor még kivételesnek számító gyakorlat éppen megfelelőnek tűnhetett, amikor felmerült részéről a hozzá hű, Rómán kívüli klerikusok iránti igény. A kápláni cím kötelezettségek összességéből egyfajta jutalmazással kezdett átalakulni, amely az egyházfők mellett akár világi uralkodók szolgálatáért is elnyerhetővé vált.²⁶ Az állandóan a Kúriában tartózkodó és a tiszteletbeli káplánok (*capellanus commensalis* és *capellanus honoris*) közötti éles különbségtétel ugyan csak a 14. század terméke,²⁷ de funkcionálisan már a 13. század végén is elkülönültek az – akár a bizonyos szolgálat miatt az udvarba hívott és kinevezett – állandóan a pápák mellett (*notariusként* és *auditorként*) tevékenykedő, valamint

²¹ ELZE 1950. 183.; JOHRENDT 2012. 269.; JOHRENDT 2014. 59–61., 64., 68.

²² JOHRENDT 2012. 269., 274–275.

²³ Egy magyar vonatkozású ügy azonban elképzelhető, hogy ebbe a kategóriába tartozik, nevezetesen Johannes de Casamaris eljárása Kulin boszniai bán feltételezett eretneksége ügyében. BARABÁS 2017a. 8–11. További irodalommal.

²⁴ ELZE 1950. 188–189. Az 1228 és 1231 között a Magyar Királyságban delegált bíróként tevékenykedő Egved pápai káplánnal kapcsolatban l. BARABÁS 2017b. 69–73.

²⁵ JOHRENDT 2012. 271.; ELZE 1950. 188–189. Vö. ROSS 2013. 57–81.

²⁶ Vö. ROSS 2013. 45–47.

²⁷ PARAVICINI BAGLIANI 1995. 69–70. Egy harmadik csoport is megkülönböztethető, a jogi vagy kormányzati helyett pusztán liturgikus és adminisztratív funkciót betöltő, alacsonyabb presztízsű káplánoké (*capellani capellae*): ROSS 2013. 100. Vö. GUILLEMAIN 1952. 217–238.; BURNS 1979. 65–95.

a mindenkori feladatok által megkívánt esetekben távollévő káplánok.²⁸ A pápai kápláni cím tehát egyszerre jelentette klerikusok egy csoportját, akiket az egyházfő nevezett ki, valamint egy kúriai hivatalt.²⁹

Bár az eljárásra vonatkozó szabályzat nem ismert, IV. Ince időszakától kezdve maradtak fenn kinevezési oklevelek. Ezek megfogalmazásai azonban nem utalnak valamely konzekvens pápai programra, ahogyan a káplánok kötelezettségeiről sem tudhatunk meg sokat belőlük. Későbbi, 14. századi adatok alapján azonban feltételezhető, hogy a káplánok kisebb-nagyobb szolgáltatásokkal tartoztak a mindenkori egyházfőnek, a státussal együtt járó előjogok azonban jelentősebbek voltak: a kápolna tagjai ugyanis – a pápai *subdiaconus*okhoz hasonlóan – ekkor már mentesültek a püspökök joghatósága, illetve feltehetően időlegesen a birtokukba jutott javadalmakkal járó kötelezettségek alól is.³⁰

A 14. század legfigyelemreméltóbb változása a kuriális és a tiszteletbeli káplánok közötti különbségtétel megszilárdulása volt. Ugyancsak fontos fejlemény, hogy XXII. János (1316–1334) kúriai reformjai eredményeképp létrejött egy új kollégium, melynek tagjai (*capellani capelle*) a káplánok kezdeti feladataihoz hasonlóan liturgikus cselekményeket végeztek.³¹ Az aktív szolgálatot teljesítő káplánok elnevezése *capellani intrinseci* volt XII. Benedek (1334–1342) pontifikátusától kezdve, megkülönböztetve őket a *capellani commensales*nak nevezett típustól, míg a *capellani honores* elnevezés VI. Kelemen pápa (1342–1352) alatt jelent meg.³² Gyakorlatilag két kápolna jött létre, a *capella magna* és a *capella intrinseca* (*capella secreta*).

Még a 13. században jelent meg két új hivatal, amelyek betöltői a káplánok liturgikus feladatait (*clericus capelle*) és mindennapi életüket (*ostiarius capelle*) segítették, V. Kelemen pontifikátusától (1305–1314) kezdve azonban az utóbbi elnevezés eltűnt, helyette először két, majd egy – széleskörű feladatokat teljesítő – *clericus capellével* találkozhatunk a forrásokban. A kápolna tagjai tevékenykedtek, továbbá mint *confessor*, *magister capelle* és *socius* is a pápai udvarban, illetve a *subdiaconus* cím is újra használatba került, ezúttal ceremóniális funkcióra utalva, amelyet a két *acolitusszal* együtt látott el viselője.³³

A tiszteletbeli káplánok nem tartoztak különböző szolgáltatásokkal-feladatokkal az egyházfők részére, de bizonyos előjogokkal rendelkeztek a kápláni címnek köszönhetően a Kúrián kívül, illetve a pápai udvarban is. A *capellanus honoris* címmel bíró klerikusok száma folyamatosan nőtt a 14. század során, a kinevezések olyan gyakoriakká váltak, hogy olyan eset is előfordult, amikor a jutalmazott egy-

²⁸ A 13. századi forrásokban nem található különbségtétel az eltérő típusok között. A tiszteletbeli kápláni cím 14. századi általános elterjedése azzal az eredménnyel is járt, hogy a kápláni szolgálat adott esetben pusztán elméletivé vált. ELZE 1950. 187–190.; ROSS 2013. 28–31., 43–50., 79., 100. Vö. JOHRENDT 2012. 271.

²⁹ ROSS 2013. 11.

³⁰ ELZE 1950. 191.

³¹ SCHIMMELPFENNIG 1970. 91–94.

³² SCHIMMELPFENNIG 1970. 80.; ROSS 2013. 28–32., 47., 100.

³³ SCHIMMELPFENNIG 1970. 80., 85–90., 94–104.

háziak nem is szereztek tudomást az őket ért megtiszteltetéséről.³⁴ Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a káplánok különböző típusainak megkülönböztetése nem jelentette, hogy ne lettek volna hasonlóságok is; egyebek mellett az avignoni pápák is bíztak meg a kúriaiak mellett tiszteletbeli káplánokat is ügyhallgatóként, a Kúriában, vagy legátusként, nunciusként és delegált bíróként a pápai udvartól távol.³⁵ A káplánok gyakran kaptak különböző diszpenzációkat, valamint nyertek el beneficiumokat az egyházfőktől,³⁶ címük mindegyik csoport esetében egyfajta lépcsőfokot jelentett egyházi karrierjükben magasabb méltóságok irányába, amelyek elnyerve, püspökként, érsekként összekötőkapocsként funkcionálhattak a helyi egyházak és a pápai udvar között.³⁷

Pápai klerikusok és a Magyar Királyság a 13. század végéig

Mielőtt rátérnénk 14. század elejének és az avignoni pápaság időszakának a bemutatására, röviden ki kell térnünk az előző évszázad tendenciáira is, ennek révén ugyanis egy hosszabb távú fejlődési vonal vázolható fel, ami által megállapítható, hogy milyen változásokat hozott az új korszak. Kezdetben, azaz a 12. század végétől az Apostoli Szentszék káplánjai és alszerpapjai alapvetően két úton kerülhettek kapcsolatba, magyar vonatkozású ügyekkel. Egyik csoportjuk pápai megbízottként érkezett Szent István királyságába, míg a másik kategóriába tartozó klerikusok a magyar egyház tagjaiként viselték a pápai kápláni vagy alszerpapi címet.³⁸ Ez utóbbi csoport maga is több részre bontható, voltak, akik pápai támogatással jutottak magyarországi beneficiumhoz, míg mások egyházi karrierjük egy pontján nyerték el a pápai kápláni címet.³⁹

Az első kategóriával kapcsolatban az ismert számos példa közül Johannes Casamaris,⁴⁰ Acontius vagy Eneco⁴¹ pápai káplánok neve emelhető ki, akik mindannyian legátusként kaptak felhatalmazást magyar vonatkozású ügyek kezelésére. Mások delegált bíróként érkeztek a királyságba, akik közül Egyed missziója különösen figyelemre méltó, aki több, mint három évig időzött Magyarországon, számos ügyben eljárva bíróként.⁴² A pápai káplánok mindezek mellett adószedőként és végrehajtóként is tevékenykedtek, ami ugyancsak fontos eleme volt a pápai adminisztráció helyi működésének.⁴³

³⁴ ROSS 2013. 46–51.

³⁵ ROSS 2013. 38.

³⁶ ROSS 2013. 39.

³⁷ ROSS 2013. 52–56.

³⁸ BARABÁS 2018. 106–117.

³⁹ Vö. ROSS 2013. 52.

⁴⁰ MAJNARIĆ 2008. 1–13.; BARABÁS 2017a. 6–11.

⁴¹ MAJNARIĆ 2009. 79–98.; MAJNARIĆ 2007. 493–506.; MAJNARIĆ 2018. 445.; BARABÁS 2018. 108., 111.

⁴² BARABÁS 2017b. 69–85. Egyed mellett érdemes még kitérni Valterre, aki a zágrábi püspökválasztás ügyében járt a királyságban. JERKOVIĆ 2015. 27–48.; BARABÁS 2018. 114–115., 117.

⁴³ L. BARABÁS 2018. 112.

A második említett csoporttal kapcsolatban elsőként István zágrábi püspök jelentősége emelhető ki, aki pápai alszerpapként jutott egyre magasabbra a magyarországi egyházi hierarchiában, egészen a szlavóniai püspöki székhöz.⁴⁴ A kategoriába tartozó klerikusok másik csoportja ugyancsak érdekes eseteket vonultat fel, a 13. század második felében ugyanis több magyarországi egyházi személy is elnyerte a pápai kápláni címet valamely szolgálat fejében, amely többnyire királyi megbízásból a pápai udvarban kifejtett tevékenység volt. A magyar uralkodótól kapott megbízásaik, illetve a római tartózkodásuk során az egyházfőkkel kialakult személyes kapcsolatuk meghatározó lehetett a kápláni titulus elnyerése tekintetében, valamint kihatással lehetett későbbi egyházi pályafutásukra is. Jól példázza ezt Pál pozsonyi prépost élete, aki a IV. Sándor pápa (1254–1261) udvarában tett követi útja után először a székesfehérvári préposti méltóságot nyerte el, illetve azzal együtt királyi alkancellár lett, majd 1263-ban veszprémi püspökké választották, amivel párhuzamosan haláláig királynéi kancellár is volt.⁴⁵ Ugyancsak említést érdemel Bánca István, az első magyar származású bíboros⁴⁶ hatása is, lévén több, a kardinális familiájába tartozó klerikus, túlnyomórészt Bánca unokaöccsei, nyert el pápai kápláni címet a bíboros támogatásának hála.⁴⁷ István nevű unokaöccse egyenesen kalocsai érsek lett 1267-ben.⁴⁸

Pápai káplánok és „magyar” ügyek a 14. században

Pápai káplánok a 14. században (a kutatás az 1378-as skizma előtt időszakra fókuszált), hasonlóan a korábbi időszakhoz, több módon kerültek kapcsolatba magyar vonatkozású ügyekkel. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy különbségekkel is találkozhatunk összehasonlítva a korábbi tendenciákkal. A klerikusok egy viszonylag jelentős csoportja ügyhallgatóként kapott megbízást a pápai udvarban magyarországi egyházak pereit illetően. Az azonban mindenképpen figyelemre méltó, hogy kutatásunk eddig nem talált adatot arra nézve, hogy a vizsgált időszakban pápai káplán kapott volna delegált bírói megbízást magyar érintettségű pereskedésben. Talán ennél is jelentősebb az eltérés, ha a pápai legációk területére tekintünk. Bár több olyan eset is ismeretes, amikor a pápai kápolna korábbi tagjai kaptak felhatalmazást legmagasabb rangú küldöttként, legátusként az egyházfőktől a Magyar Királysággal összefüggésben, de legációjuk idejében már mind valamely magasabb méltóság betöltői voltak. Nunciusként, pápai adószedőként, vagy más típusú megbízottként⁴⁹ azonban találkozunk pápai káplánokkal az avignoni

⁴⁴ L. BARABÁS 2018. 112–113.; BASTIC 2006. 34.

⁴⁵ SZÜCS 1978. 171–173.; BARABÁS 2018. 115–116.

⁴⁶ L. KISS 2015. 32–44.; KISS 2017a. 59.; BÁCSATYAI 2018. 309–312.

⁴⁷ A bíborosi *familiákra* I. PARAVICINI BAGLIANI 1972. 443–509.; KISS 2015. 9–11., 66–68.; KISS 2017a. 61–63.

⁴⁸ „*qui patiebatur in scientia et aetate defectum*”: CDH IV/3. 360.; KISS 2015. 96–99.; KISS 2017a. 70–71.; Vö. SZÜCS 1978. 175.; BÁCSATYAI 2018. 312–313.

⁴⁹ L. KYER 1979. 4–66.

időszakban is, diplomáciai feladatokkal kapcsolatban nagyjából I. Lajos király nápolyi hadjárataival és itáliai politikájával összefüggésben.

A tiszteletbeli káplánok a magyarországi klérus soraiban is megtalálhatók voltak, kinevezési okirat is található a fennmaradt források között, illetve több név egy V. Orbán pápához (1362–1370) köthető lista alapján ismert.⁵⁰ Egy további adat alapján azt is tudjuk, hogy nem minden új káplán tudott személyesen elutazni a Kúriába, hogy ott a pápának hűségesküt tegyen, illetve ismert egy olyan eset is, amikor Lajos egy nápolyi hívét szándékozott a tiszteletbeli pápai kápláni címmel megjutalmazni. Végezetül ki kell térnünk egy további kategóriára is, azon klerikusokéra, akik nem az egyházfők, hanem az őket a Magyar Királyságban képviselő legátusai, elsősorban Gentilis de Monteflorum vagy Guillelmus de la Jugie káplánjaikként kerültek kapcsolatba magyar ügyekkel.

Kezdjük az ismertetést azon pápai klerikusokkal, akik ügyhallgatóként, *auditor*ként kaptak megbízást az egyházfőktől.⁵¹ Az első ilyen jellegű adat VIII. Bonifác pápához (1295–1303) kapcsolható,⁵² aki a győri prépostot bízta meg delegált bíróként a veszprémi püspök és az esztergomi johanniták perében. Az eljárást a későbbiekben Hugucio de Vercelis, bruges-i kanonok, pápai káplán és alszerpap felügyelte ügyhallgatóként. Maga az említett bírói megbízás is az ő 1300 decemberében kiállított oklevelének hála ismeretes.⁵³ Ugolinus, egy másik káplán ugyancsak ebben az ügyben járt el *auditor*ként 1302 előtt.⁵⁴ Altegradus de Lendenaria, kánonjogi doktor is a század elején kapott *auditori* megbízást és vett részt a pannonhalmi apátság és a pozsonyi prépost megegyezéssel zárult perében. Utóbbi esettel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy a pápai káplán ezúttal nem a Kúriában tevékenykedett, hanem helyben, lévén Niccolò Boccassini bíboros-legátus kancellárjaként és általános ügyhallgatójaként a királyságban tartózkodott, és járt el több ügyben.⁵⁵

A veszprémi püspök és az esztergomi johanniták említett pere nem ért véget az 1300-as évek elején, ahogyan Oliver de Cerzeto, poitiers-i kanonok, pápai káplán oklevele is mutatja, aki 1329-ben idézte meg a lovagrend képviselőit az ügyben a pápai bíróság elé.⁵⁶ A veszprémi főpap egy másik perét is az *audientiában* vizsgálták, 1354-ben Petrus de Ylhano, mindkét jog doktora, ageni kanonok és pápai káplán járt el az ügyben, vizsgálva a prelátus egyházmegyéje bizonyos pap-

⁵⁰ ASV RA vol. 238, fol. 235r–272.

⁵¹ Dalmáciai ügyekre l. CDCr XI. 121. nr. 90; XI. 589. nr. 448; XIII. 548. nr. 397; XIV. 107. nr. 67.

⁵² MREV II. 23. nr. XXX.

⁵³ „*Hugucio de Vercellis, canonicus Brugensis, domini pape subdiaconus et capellanus ac ipsius litterarum contradictarum audientie de eius speciali mandato officium gerens*”: MREV II. 24. nr. XXX.

⁵⁴ HO IV. 100.

⁵⁵ „*cum coram nobis magistro Altegrado de Lendenauia doctore decretorum domini pape capellano, ac reverendi patris et domini, domini Nicolai Dei gracia Ostiensis et Velleciensis episcopi Apostolice sedis legati, cancellario et generali auditore causarum*”: CDHA I. 21–22, nr. 17. L. továbbá MES III. 44, nr. 78. Altegradusra l. Kiss 2019. Boccassinivel kapcsolatban l. Kiss 2008. 271–274.

⁵⁶ MREV II. 49. nr. LX.

jai ellen benyújtott panaszát.⁵⁷ Bernardus de Bosqueto, kánonjogi doktor, pápai káplán ugyancsak a veszprémi püspök egy ügyével foglalkozott, ez alkalommal az egyházmegye egy rektora volt a főpap ellenfele.⁵⁸ Az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apátság pereskedését egyenesen két pápai káplán, Gerhardus de Nova ecclesia, furnai dékán és Tamás, limasoli választott püspök vizsgálta.⁵⁹

1322-ben Gerard de Lalo pápai káplán és ügyhallgató Johannes Carolival együtt járt el Piacenzai Jakab, választott zágrábi püspök⁶⁰ ügyében, azonban nem *auditor*ként. Jakab ugyanis általuk vállalt arra garanciát, hogy meg fogja fizetni a kötelező, 400 forintnyi *servitium communét* és a *servitia minutát* megerősítése után a pápai kamarának.⁶¹

A káplánok, ahogyan azt már említettük, nem kizárólag a pápai udvarban kerültek érintkezésbe magyar ügyekkel, hanem a királyságban is megfordultak különböző rangú meghatalmazottakként vagy a magyar egyház tagjaként. XII. Benedek pápa Galhard de Carceribus titeli prépostot nunciusként hatalmazta fel Lengyel- és Magyarország területére 1337-ben. Feladata a korábban be nem gyűjtött pápai tized beszédésében állt.⁶² Galhard, a későbbi csanádi, ekkor kijelölt veszprémi püspök és brindisi érsek⁶³ ugyan nem volt pápai káplán, de 1338-ban az egyházfő egy segítőt is kijelölt megbízottja mellé, a domonkos szerzetes István személyében, aki XII. Benedek káplánja volt.⁶⁴

VI. Kelemen pápa 1348-ban Nápolyba küldte káplánját, Johannes de Pistoriót, az utrechti Szent Megváltó egyház dékánját, akinek a Nagy Lajos által fogvatartott Anjou hercegek ügyében kellett közbenjárnia.⁶⁵ A következő évben, 1349-ben Hugo de Arpione rodez-i káplán ugyancsak Itáliában járt el az egyházfő megbízásából, Gui de Boulogne⁶⁶ pápai legátust kellett támogatnia a Lajos király és Johanna közötti béketárgyalásokon.⁶⁷ Guillelmus de Noelet, bayeux-i kanonok, kánonjogi doktor, pápai ügyhallgató, későbbi bíboros (S. Angeli in foro piscium),⁶⁸ már Magyarországon kereste fel Nagy Lajost 1366-ban kollégájával, Rudolf Civita-Castellóval együtt. Bár meghatalmazásuk természete pontosan nem ismert, feladatuk a király meggyőzése volt, hogy kössön szövetséget V. Palailogosz János

⁵⁷ MREV II. 161. nr. CLXXXVIII. és 167. nr. CXCIII

⁵⁸ MREV II. 191. nr. CCXXX.

⁵⁹ „*Thome electo Nimotiensi tunc capellano nostro*” CDH IX/5. 40. nr. XI.; EUBEL 1913. 367.

⁶⁰ ENGEL 1996. I. 79.; EUBEL 1913. 537.

⁶¹ CVH I/9. nr. 13. Jakab későbbi befizetésire l. MOHLER 1931. 76., 88.

⁶² FEJÉRPATAKY 1887. 514–515.; FRAKNÓI 1901. 168.; MVAT I. LXVII–LXX., 410–437.; CDCr X. 441. nr. 314.

⁶³ VMH I. 719. nr. MLXXXV.; ENGEL 196. I. 67., 77.; EUBEL 1913. 149., 179., 523.; FRAKNÓI 1901. 203.

⁶⁴ MVAT I. 410. l. FEJÉRPATAKY 1887. 515.; MVAT I. LXVII–LXVIII., 410., 417.; CDCr X. 441., 442. nr. 314.

⁶⁵ ADE II. 279. nr. 254. és II. 293. nr. 260.

⁶⁶ l. feljebb.

⁶⁷ ADE II. 372. nr. 303.

⁶⁸ EUBEL 1913. 49. Az avignoni időszak bíborosi kollégiumára l. ANHEIM–BEATTIE–LÜTZELSCHWAB 2011.

bizánci császárral és vegyen részt az oszmánok ellen tervezett kereszties hadjáratban.⁶⁹ Petrus de Albiartz, az Apostoli Kamara klerikusa V. Orbán pápától kapott kollektori megbízást a magyar és a lengyel királyságokra vonatkozólag.⁷⁰ Helias de Vodronio xanteni kanonok és ugyancsak az Apostoli Kamara klerikusa, valamint tiszteletbeli káplán⁷¹ volt, amikor 1372 elején adószedői megbízást kapott Német-, Cseh-, Magyar-, Lengyel- és Svédország, valamint Norvégia és Dánia területére, ahol a pápai tized beszédését kellett felügyelnie.⁷² Ugyanezen év novemberében aztán Johannes de Cairdaillac legátustól nunciusként átvette a magyar uralkodó és a német-római császár közötti tárgyalások vezetését.⁷³

Miklós, pankotai főesperes, aki ugyancsak pápai adószedőként, közelebbről *subcollector*ként tevékenykedett, maga is szentszéki káplán volt, legalábbis egy leírás szerinti öltözéke erre enged következtetni, amelyet akkor viselt, amikor 1376 novemberében elrabolták, miközben megpróbált bejutni az egri székesegyházba, hogy ott misézzen.⁷⁴

Ez utóbbi példa át is vezet a következő kategóriához, azon klerikusok csoportjához, akik a magyar egyházban bírtak valamely javadalommal pápai káplánként,⁷⁵ bár arról sem feledkezhetünk meg, hogy az egyházfők közelében tevékenykedő káplánok között is találunk olyan személyeket, akik esetében valószínűsíthető, hogy magyarországi származásúak. Jól példázza ezt Dionisius de Ungaria esete, aki azzal a céllal fordult VI. Kelemenhez, hogy János nyitrai pap számára kieszközöljön egy prebendát a veszprémi székeskáptalanban.⁷⁶ Az erről tudósító oklevélben csak a pápai kápláni cím szerepel, így Dionisius esetében vélhetőleg nem számolhatunk magyarországi beneficiummal, ellentétben több más személlyel. Különbséget kell azonban tennünk az ismert káplánok között származásukat tekintve, lévén a 14. századból több olyan példa is ismert, amikor a pápák magyarországi javadalomhoz juttattak külföldi klerikusokat. A nógrádi esperesi címet viselő Bittinus de Coneglano például egyike volt azon küldötteknek, akik 1304 februárjában a vicenzai egyház jogainak védelmét kapták feladatul.⁷⁷ Guillelmus de

⁶⁹ ADE II. 650. nr. 484. L. FRAKNÓI 1901. 249–250.; VMH II. 73–89. nr. CXL–CXLVI. L. általánosan: GUILLEMAIN 1962. 353–354.

⁷⁰ FEDELES 2017. 72. 213-as jz.

⁷¹ SCHÄFER 1937. 366. Vö. HOBERG 1955. 100., 101., 297.

⁷² VMH II. 114. nr. CCXXVI.; FRAKNÓI 1901. 257–258.; KISS 2017b. 17.

⁷³ VMH II. 118–119. nr. CCXXXV.; 119. nr. CCXXXVI.; 146–147. CCXCII.; FRAKNÓI 1901. 258–268.; KISS 2017b. 17.

⁷⁴ VMS I. 323–324., nr. 460. L. FEDELES 2017. 43–44.

⁷⁵ A kutatás a magyar egyházra koncentrált, de dalmáciai klerikusok esetében is több ízben adatható pápai kápláni cím, mint például Tamás raguzai érsek, vagy Miklós dubrovnikai kanonok esetében. „*Thomas de Ripatransona reverendi in Christo patris et domini, domini Thome dei et apostolice sedis gracia archiepiscopi Ragusini et domini pape capellanus, per ipsum archiepiscopum in spiritualibus et temporalibus generalis vicarius constitutus*”: CDCr X. 323. nr. 246. „*Nicolao de Ragnina, capellano honoris domini nostri pape, canonicis cathedralis ecclesie Ragusine*”: CDCr XIV. 137. nr. 89.

⁷⁶ „*Supplicat sanctitati vestre humiliter et devote frater Dionisius de Ungaria, capellanus sanctitatis eius*”: MREV II. 118. nr. CXXXI. Vö. RÁCZ 1996. 74.

⁷⁷ MANTESE 1954. 326. Köszönet illeti Kiss Gergelyt ezért az adatért. L. KISS 2019.

Pusterla, pozsonyi prépost⁷⁸ és pápai káplán nunciusként kapott felhatalmazást VI. Kelemtől 1345-ben, feladata a cseh és a lengyel uralkodók, Luxemburgi János és III. Kázmér közötti béketárgyalások előmozdítása volt.⁷⁹ Az egyházfő erről az érintett királyok mellett megbízottjának is küldött levelet, amely meghatározta a Guillelmusra ruházott jogosultságokat, egyebek mellett szükség esetén exkommunikációt is alkalmazhatott.⁸⁰ Fontos körülmény, hogy I. Lajost is értesítette a pápa a klerikus megbízásáról, aki országa egyik jelentős egyházi beneficiumának birtokában volt.⁸¹

A következő évben, 1346-ban VI. Kelemen úgy döntött, hogy az üresedésben lévő pécsi püspöki székre káplánját, Miklóst, a helyi székeskáptalan tagját jelöli,⁸² amely méltóságot a lengyel származású egyházi haláláig, 1360-ig töltött be.⁸³ Miklós kifejezetten eseménydús életére jelen dolgozat keretében nem áll módunkban kitérni, de a pápához fűződő kapcsolatával összefüggésben hangsúlyozni kell, hogy az elnyert méltóságért cserébe 3300 aranyforintot kellett *commune servitium* címén befizetni a Pápai Kamarának.⁸⁴ Nem maga a meglehetősen hétköznapi gyakorlat az, amely vizsgálódásunk szempontjából relevánssá teszi ezt az adatot, hanem annak megvalósulása. A vonatkozó bejegyzés szerint a pécsi püspök ugyanis a szükséges összeget a már említett, pozsonyi prépost és pápai káplán, Guillelmus de Pusterla révén juttatta el a Kúriába.⁸⁵ Telegdi Tamás esztergomi prépost ugyancsak rendelkezett pápai kápláni címmel VI. Kelemen egy 1351-es oklevele szerint, amely révén az egyházfő kijelölte őt az üresedésben lévő csanádi püspöki székre, amely méltóságot 1358-ig, Kalocsára helyezéséig töltötte be, ahonnan aztán 1367-ben a magyar egyház élére, Esztergomba került.⁸⁶

XI. Gergely (1370–1378) egy oklevele szerint Péter (Petrus Stephani), pápai káplánként bírt egy prebendát az esztergomi székeskáptalanban, illetve a helyi Szűz Mária kápolna rektora is volt egyidejűleg.⁸⁷ Ennél többet azonban a források nem árulnak el róla, az azonban ismeretes, hogy halála után javadalmait egy másik Péter kapta meg, akire ugyancsak Petrus Stephaniként hivatkoztak a források.⁸⁸

⁷⁸ A pozsonyi préposti méltóságot a királyok és a pápák is használták jutalmazásként. C. TÓTH-LAKATOS-MIKÓ 2014. 62.

⁷⁹ „Sane quia negotium huiusmodi ex causis predictis insidet admodum nobis cordi; dilectum filium Magistrum Guillelmum de Pusterla, prepositum ecclesie Posoniensis Strigoniensis diocesis, capellanum nostrum, Apostolice Sedis nuncium, virum utique litterarum scientia predictum, probitatis et circumspectionis maturitate conspicuum”: ADE II. 104–105. nr. 98. és ADE II. 106. nr. 99.

⁸⁰ ADE II. 107. nr. 100. és ADE II. 109. nr. 101.

⁸¹ ADE II. 114. nr. 105.

⁸² CDH IX/1. 377. nr. CCX.

⁸³ KOSZTA 2009. 96–101.

⁸⁴ KOSZTA 2009. 98. Miklós további befizetésire l. MOHLER 1931. 139., 151., 171., 186.

⁸⁵ „Nicolaus electus in episcopum Quinqueecliensem in Ungaria, promisit [...] per dominum Guillelmum de Posterla, capellanum apostolicum, procuratorem suum, 3300 fl, et 5 servitia consueta, solvendo medietatem [...]”: CVH I/9. nr. 34. és CDH IX/1. 379. nr. CCX.

⁸⁶ CDH IX/2. 87. nr. XXIII.; Vö. EUBEL 1913. 179.; ENGEL 1996. I. 64., 65., 67.; JUHÁSZ 1946. 75–82.

⁸⁷ „fuit receptus in capellanum honorum dominus Petrus Stephani” – ASV, Reg. Av. vol. 238. fol. 258r.

⁸⁸ MVAT I/1. 469.; FEDELES 2017. 75. 233. jegyzet.

Ismert továbbá egy harmadik Péter is, Petrus Begonis, akit 1345-ben Guillelmus de La Jugie bíboros mint familiárisát, káplánját és képviselőjét küldte Magyar- és Lengyelország területére,⁸⁹ és amely királyságokban a klerikus több beneficiumot is elnyert. Péter 1351-ben megkapta a pápai kápláni címet is, ezt követően több alkalommal is eljárta különböző ügyekben az egyházfők megbízottjaként, de 1351 decemberében Nagy Lajost is képviselte a Kúriában.⁹⁰ XI. Gergely pápa egy 1372-es oklevele szerint Domokos nyitrai püspök mielőtt a magyarországi méltóságra emelkedett volna, az apostoli *poenitentiarius* hivatalát töltötte be, azaz a pápa közvetlen környezetéhez tartozott.⁹¹

Egy további adat alapján arról is képet nyerhetünk, milyen kötelezettségeket rótt a kinevezettekre az elnyert pápai kápláni cím. A már említett második Petrus Stephani ugyanis apostoli *collector*ként és nunciusként⁹² azt a feladatot kapta 1376-ban, hogy az Apostoli Kamara nevében vegyen hűségesküt attól a hét magyarországi tiszteletbeli káplántól, akik nem tudtak személyesen elutazni a pápai udvarba.⁹³ Egy 1372-es és egy 1377-es oklevél pedig arról tudósít, hogy XI. Gergely Demeter veszprémi kanonokot, illetve a somogyvári apátot nevezte ki káplánjává,⁹⁴ míg Cudar Imre kalocsai prépost tiszteletbeli kápláni címe a Vatikáni Titkos Levéltár említett listája alapján ismert.⁹⁵

Ismeretes továbbá, hogy 1352-ben Nagy Lajos fordult azzal a kérelemmel VI. Kelemenhez, hogy Yrsullus Minutulus nápolyi kanonoknak adja meg a kápláni címet.⁹⁶ Ez utóbbi eset ugyan nem tartozik szorosan a témánkhoz, azonban a magyar uralkodó érintettsége, sőt, kezdeményező szerepe okán nem mellőzhető a rögzítése.⁹⁷

Amint azt korábban már említettük, a vizsgált időszakban pápai káplán nem kapott legátusi felhatalmazást a Magyar Királyságra vonatkozólag, három esetben azonban találkozhatunk olyan legmagasabb rangú pápai megbízottal, akik egyházi

⁸⁹ EUBEL 1913. 18; CVH I/9. XLII; FEDELES 2017. 79.; FEDELES 2005. 465–466.

⁹⁰ FEDELES 2017. 80.

⁹¹ VMH II. 129. nr. CCLXI.; ENGEL 1996. 72.

⁹² FEDELES 2017. passim; FEDELES 2018. passim.

⁹³ FEDELES 2017. 42.

⁹⁴ „Gregorius episcopus etc. Dilecto filio Demetrio Georgii, canonico Vesprimiensi salutem etc. Virtutibus clarens et meritis, sicut apud nos fame laudabilis testimonio commendaris, illum in nostro et apostolice sedis conspectu gratiam meruisti ... te in nostrum et dicte sedis capellanum gratiose recipimus ac nostrorum et ipsius sedis capellanorum consorcio favorabiliter aggregamus, intendentes, quod per hoc favoris apostolici presidia plenius sortiaris”: MREV II. 209. nr. CCXLVI.; „Gregorius episcopus etc. Dilecto filio Ladislae, abbati monasterii sancti Egidii de Symigio Vesprimiensi diocesis salutem etc. ... Te in nostrum et dicte sedis capellanum gratiose recipimus et nostrorum ac ipsius sedis capellanorum consorcio favorabiliter aggregamus, intendentes, quod per hoc favoris apostolici presidia plenius sortiaris”: MREV II. 250. nr. CCXCVIII. L. továbbá: ASV RA vol. 238, fol. 245r és 248v.; illetve: MREV II. 205. nr. CCXL.

⁹⁵ ASV RA vol. 238, fol. 259r. Imre később fehérvári préposti kinevezést kapott XI. Gergelytől, majd váradi, illetve később egri püspök lett. L. MREV II. 204–205. nr. CCXXXIX.; ENGEL 1996. 68., 76., 83.

⁹⁶ Hasonló angliai esetekre l. Ross 2013. 46.

⁹⁷ ADE II. 425.

karrierjük egy korábbi szakaszában viselték a pápai kápláni címet. Mivel így tevékenységük nem tartozik szorosan a pápai kápolna és Magyarország kapcsolatához, így csak röviden térünk ki ezen személyekre. Közülük először Bertrand de Saint-Geniès, aquileiai pátriárka,⁹⁸ korábbi pápai káplán⁹⁹ került kapcsolatba magyar ügygel, VI. Kelemen 1346 júliusában küldte Zárába, hogy ott a magyar uralkodóval találkozzon, és győzze meg Lajost a tervezett nápolyi hadjárat elvetéséről.¹⁰⁰ A magyar király, mint az közismert, végül megindította csapatait Itáliába, ennek kapcsán a pátriárkát ismételten tárgyalások lefolytatásával bízta meg az egyházfő,¹⁰¹ de ezúttal elmaradt a személyes találkozó, ahogyan az 1348. májusi újabb felhatalmazás alkalmával is.¹⁰²

Ugyanehhez az időszakhoz kapcsolható a korábbi pápai káplán,¹⁰³ Gui de Boulogne bíboros¹⁰⁴ megbízása is, aki 1349-ben kapta a feladatot, hogy a nápolyi helyzet ügyében *de latere* legátusként tárgyaljon Nagy Lajossal.¹⁰⁵ A személyes találkozóra 1349 júniusában került sor Pozsonyban. Legutóbb Maléth Ágnes¹⁰⁶ tisztázta a kardinális magyarországi tartózkodásának részleteit, rámutatva arra, hogy a király és a pápai megbízott első találkozására május 31-én került sor Bécsben, majd Pozsonyban folytattak tárgyalásokat, amelyeken Lajos késznek mutatkozott teljesíteni az egyházfő kérését, elengedni a fogva tartott Anjou hercegeket és lemondani nápolyi igényeiről.¹⁰⁷ Gui a körülbelül 10 napig tartó egyeztetések után elhagyta az országot,¹⁰⁸ és visszatért Bécsbe,¹⁰⁹ majd az év hátralévő részét Ausztria területén töltötte.¹¹⁰ Az a körülmény azonban figyelmet érdemel, hogy Gui bíboros gondoskodott arról, hogy helyettese útján tovább képviseltesse magát, és Hildebrant Conti padovai püspököt szubdelegálta a Magyar Királyság területére.¹¹¹ A kardinális 1350 elején, Nagy Lajos ismételt nápolyi hadjárata után újabb megbízást kapott a pápától, de ezúttal elutasította annak teljesítését.¹¹²

⁹⁸ Kiss 2017b. 9–10.

⁹⁹ Kiss 2017b. 9–10.

¹⁰⁰ VMH I. 715. nr. MLXXX. és MLXXXII.; 716. nr. MLXXXIII. 720. nr. MLXXXVI. és MLXXXVII.; KRISTÓ 1988. 100–109.; RÁCZ 1996. 70.; FRAKNÓI 1901. 203–204.

¹⁰¹ VMH I. 751. nr. MCXXVII.; FRAKNÓI 1901. 219–221.

¹⁰² VMH I. 756. nr. MCXLII. és 760. nr. MCXLIII. L. FRAKNÓI 1901. 223–225.; KRISTÓ 1988. 109–125.; RÁCZ 1996. 70–71.

¹⁰³ Kiss 2017b. 10.

¹⁰⁴ Gui pápai legátusi tevékenységére l. JUGIE 1987. 99–127.; JUGIE 1989. 29–69.; KISS 2017b. 10.

¹⁰⁵ MALÉTH 2015. 30–31., 50.; KISS 2017b. 11–12.; FRAKNÓI 1901. 225.

¹⁰⁶ MALÉTH 2015. 29–42.

¹⁰⁷ CDH IX/1. 674. nr. CCCLXIX.; FRAKNÓI 1901. 230.

¹⁰⁸ MALÉTH 2015. 33–34.

¹⁰⁹ Gui nem kizárólag diplomáciai ügyekkel foglalkozott, úgy tűnik a környékbeli egyházak igyekezték kihasználni jelenlétét pereik elintézésére, erre utal, hogy a garamszentbenedeki apátság és a pozsonyi, valamint a nagyszombati klarisszák pereskedése is elé került. FRAKNÓI 1901. 232.

¹¹⁰ MALÉTH 2015. 33–35.

¹¹¹ FRAKNÓI 1901. 232.; MALÉTH 2015. 31–33.

¹¹² VMH I. 778. nr. MCLXXXII. és 779. nr. MCLXXXIV. 784, nr. MCXC. 786. nr. MCCXII.; FRAKNÓI 1901. 232–236.; GUILLEMAIN 1962. 249.; KISS 2017b. 12–14.

1378-ig egy további olyan pápai delegált járt legátusként az országban, aki korábban a pápai udvar klerikusai közé tartozott, Agapitus Colonna, lisszaboni püspök,¹¹³ akit V. Orbán pápa 1364-ben a salzburgi érsek és Rudolf osztrák herceg II. István bajor herceggel, valamint az osztrák uralkodó egy padovai nemessel, illetőleg Lajos aquileiai pátriárkával fennálló ellentétéinek ügyében ajánlott nunciusként mások mellett a magyar uralkodó kegyelmébe.¹¹⁴ XI. Gergely 1373 tavaszán Agapitust a Német-római Birodalom és Magyarország területére küldött, hogy segítsen megoldani IV. Károly császár (1355–1378) és Nagy Lajos konfliktusát. Megbízása e mellett az addig be nem szolgáltatott pápai tized begyűjtését is érintette, valamint az üresedésben lévő egyházi javadalmak ügyét, amelyeket korábban a király visszatartott. Agapitus mindhárom esetben sikerrel járt el.¹¹⁵

Végezetül ki kell térnünk egy olyan csoportra is, amely ugyan szigorúan véve nem tartozik a témánkhoz, lévén tagjai nem az egyházfők, hanem az általuk megbízott *de latere* legátusok káplánjai voltak, és ebben a minőségükben jártak el a Magyar Királyságban. Az első nyomok egy jól ismert pápai követ, Gentilis de Monteflorum, V. Kelemen megbízottjának 1307 és 1311 közötti missziójához¹¹⁶ köthetők. A bíboros nem kizárólag politikai jellegű esetekkel, elsősorban I. Károly (1301–1342) hatalmának elismertetésével foglalkozott, de a legátus és kíséretének több tagja számos egyházi ügyben, köztük perekben járt el.¹¹⁷ A legáció ezen aspektusára legutóbb Kiss Gergely hívta fel a figyelmet és azt Kovács Viktória elemzte részleteiben.¹¹⁸ Egy 1308-as oklevél¹¹⁹ tájékoztat arról, hogy a legátus több káplánja is jelen volt I. Károly megválasztásánál Pesten: Philippus de Sardinia, arboreai kanonok és Johannes de Aretio, osimói és váradi kanonok *auditorként*, míg Guillelmus de Sanguineto, Johannes Anglicus és Albertus de Parma közjegyzőként jelent meg a szövegben.¹²⁰ Gentilis káplánjait említik további források is, mind a királyi hatalommal,¹²¹ mind egyházi ügyekkel kapcsolatban.¹²² Nem ő volt

¹¹³ Kiss 2017b. 18.

¹¹⁴ VMH II. 63–64. nr. CXIX.; 64. nr. CXX.; 65. nr. CXXII.; 65–66. nr. CCXXIII.; EUBEL 1913. 99.

¹¹⁵ VMH II. 127–128. nr. CCLVII.; 128–129. nr. CCLVIII.; 129. nr. CCLIX.; 129. nr. CCLX.; FRAKNÓI 1901. 268–269.; MVAT I/1. 460–463.

¹¹⁶ Gentilisszel kapcsolatban I. FRAKNÓI 1901. 121–132.; RÁCZ 1996. 59–60.; RÁCZ 2011. 34–35.

¹¹⁷ A legáció ezen oldalára I. Kiss 2008. 275–279.; Kovács 2013a. 75–99.; Kovács 2013b. 39–69.; ERDŐ 2001. 119.

¹¹⁸ Kiss 2008. 275–279.; Kovács 2013a. és 2013b. *passim*.

¹¹⁹ CDH VIII/1. 264. nr. CXXXV. L. Kovács 2013a. 92.; Kovács 2013b. 60–61.; RÁCZ 1996. 59–60.

¹²⁰ „*venerabilibus et discretis viris magistris Philippo de Sardinia Arborensis, et Ioanne de Aretio Auximanensis ecclesiarum canonicis auditoribus, nec non magistris Guillelmo de Sanguineto, Ioanne Anglico, et Alberto de Parma capellanis praefati domini legati, et notariis publicis*” : CDH VIII/1. 269. nr. CXXXV. L. Továbbá CDCr VIII. 174. nr. 161. Egy másik káplán, Gasparro de Montesia ugyancsak feltűnik a forrásokban: „*presentibus venerabilibus et discretis dominis Vanne de Aretio et Gasparro de Montesia praefati domini legati capellanis*” : CDCr VIII. 235–236. nr. 197. Vö. Kovács 2013b. 60.

¹²¹ Pl. CDH VIII/7. 60. nr. XXXVI. Egy másik 1310-es oklevél Dyonisius ferences szerzetes és káplán szerepéről tudósít I. Károly és Kán László tárgyalásában. MES II. 619., nr. 683. L. KÁDÁR 2017. 183.

¹²² Pl. CDH VIII/5. 41. nr. XXIV. L. Kovács 2013a. 76–77., 79., 81., 82–85., 88., 91., 94–97.; Kovács 2013b. 48., 49., 51., 55., 59., 63–67.; CDH VIII/7. 69. nr. XLIII. L. Kovács 2013a. 82.,

azonban az egyetlen bíboros, akinek káplánjai tevékenyek voltak a királyságban, a már említett Gui de Boulogne 1349-ben Miklós teológiai doktort és Lajos laoni kanonokot bízta meg az I. Lajossal folytatandó tárgyalásokkal.¹²³

Kardinálisok káplánjai a magyar egyházon belül is megtalálhatók voltak. László pécsi kanonok, későbbi veszprémi püspök, Zsámboki Miklós nádor¹²⁴ fia, Johannes de Corvenis portói bíboros-püspök¹²⁵ káplánja volt, amikor VI. Kelemtől engedélyt kapott a csázmái préposti méltóság betöltésére 1345-ben.¹²⁶ Usai János, egri kanonok, Guillelmus de La Jugie bíboros¹²⁷ káplánja pedig 1348-ban fordult a pápához egy beneficium ügyében.¹²⁸

Összegzés

A pápai káplánok magyar ügyekkel kapcsolatos 14. századi aktivitására vonatkozó összefoglalásunk végére érve a dolgozat fókuszával, valamint a pápai-magyar kapcsolatokkal összefüggésben elsőként I. Lajos király itáliai politikája, valamint nápolyi hadjáratai emelhetők ki, illetve ezzel összefüggésben VI. Kelemen pápa tevékenysége, aki elődeivel ellentétben többször is elutasította a magyar uralkodó elképzeléseit. Konkrét témánkat illetően hangsúlyoznunk kell, hogy káplánjai diplomáciai jellegű feladattal történő megbízása mellett több esetben is magyarországi beneficiummal látott el pápai klerikusokat, amely gyakorlat tovább élezte a nápolyi öröklés kérdése miatt már meglévő feszültséget Lajossal.¹²⁹ Ugyanakkor az nem felelne meg a valóságnak, ha csak e két szempont mentén határoznánk meg a pápai káplánok szerepvállalását. A pápák ugyanis az egész vizsgált időszakban megbízták kápolnájuk tagjait, és tágabban udvaruk klerikusait magyarországi vonatkozású ügyekben, illetve egyre növekvő számban adták meg a tiszteletbeli kápláni címet a magyar egyház tagjainak. Az előbbivel kapcsolatban azonban ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a kutatás eddig nem hozott felszínre adatot delegált bírói tevékenységet illetően, de a káplánok legátusi, nunciusi vagy kollektori szerepvállalásuk is viszonylag ritkaságszámba ment az 1378 előtti időszakban, amely helyzet egyértelmű változásnak tekinthető a megelőző időszakokkal összehasonlítva.

83., 86., 87., 88., 91., 94., 95., 98.; Kovács 2013b. 47–49., 53., 55., 59., 63–65., 68. Franciscus columbai szerzetes mint egy pozsonyi kápolna alapítója jelent meg a forrásokban. MES II. 646, nr. 718.

¹²³ CDH IX/1. 686. nr. CCCLXXVII. és 689. nr. CCCLXXVIII.; MES III. 698, nr. 937, és 699, nr. 938.

¹²⁴ ENGEL 1996. I. 3. (Zsámboki Miklós (1342–1356)), 78.

¹²⁵ EUBEL 1913. 16.

¹²⁶ CDH IX/1. 291. nr. CLIII.; CDCr XI. 192. nr. 145.; BÓNIS 1971. 33.

¹²⁷ EUBEL 1913. 18.; CVH I/9 XLII.; FEDELES 2017. 79.; FEDELES 2005. 465–466.

¹²⁸ MREV II. 95. nr. XCV.

¹²⁹ RÁCZ 1996. 67–74.

Rövidítések

Források

- ADE Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera – Magyar diplomaciai emlékek az Anjou-korból. I–III. Ed. Wenzel Gusztáv. Budapest, 1874–1876.
- ASV RA Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano) Registra Avenionensia
- CDCr Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. I–XV. Ed. Smičiklas, Tadija. Zagrabiae, 1904–1934.
- CDH Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Ed. Fejér, Georgius. Budae, 1829–1844.
- CDHA Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, I. (1301–1321). Ed. Nagy Imre. Budapest, 1878.
- CVH Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536). I: Obligationes, Solutiones. Szerk. †Lukcsics József – Tusor Péter – Fedeles Tamás. (Collectanea Vaticana Hungariae I/9.) Budapest – Róma, 2014.
- HO Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Ed. Nagy Imre et alii, Győr – Budapest, 1865–1891.
- HOBERG 1955 HOBERG, Hermann: Die Einnahmen der Apostolischen Kammer unter Innozenz VI. Hrsg. von Hermann Hoberg. (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, 7.) Paderborn, 1955.
- MES Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–III. Ed. Knauz, Ferdinandus. Strigonii, 1874–1924. IV. Ed. Dreska, Gabriel – Érszegi, Geysa – Hegedűs, Andreas – Neumann, Tiburcius – Szovák, Cornelius – Tringli, Stephanus. Strigonii – Budapestini, 1999.
- MOHLER 1931 MOHLER, Ludwig: Die Einnahmen der apostolischen Kammer unter Klemens VI. Hrsg. Mohler, Ludwig. (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, 5.) Paderborn, 1931.
- MREV Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára, I–IV. Ed. Fraknói Vilmos – Lukcsics József. Budapest, 1896–1907.
- MVAT Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series prima tomus primus. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Vatikáni magyar okirattár, I/1. A pápai tizedszedők számadásai, 1281–1375. Budapest, 1887. (Reprint: 2000)

- SCHÄFER 1937 SCHÄFER, Karl Heinrich: Die Ausgaben der Apostolischen Kammer unter den Päpsten Urban V. und Gregor XI. (1362–1378). Hrsg. Schäfer Karl Heinrich. (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, 6.) Paderborn, 1937.
- VMH Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, I–II. Ed. Theiner, Augustinus. Romae, 1859–1860.
- VMS Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita, ex tabulariis vaticanis deprompta, collecta, ac serie chronologica disposita. I–II. Ed. Theiner, Augustinus. Romae, 1863–1875.

Feldolgozások

- ANHEIM – BEATTIE – LÜTZELSCHWAB 2011 ANHEIM, Étienne – BEATTIE, Blake – LÜTZELSCHWAB, Ralf: Die Kardinäle des avigonesischen Papsttums (1305–1378). Kreaturen des Papstes, Sachwalter partikularer Interessen und Mäzene. In: Geschichte des Kardinalats im Mittelalter. Hrsg. v. Dendorfer, Jürgen – Lützel Schwab, Ralf. (Päpste und Papsttum 39.) Stuttgart, 2011. 225–301.
- BÁCSATYAI 2018 BÁCSATYAI Dániel: Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén. Pármai Albert és Bánca István. *Történelmi Szemle* 60. (2018) 299–326.
- BARABÁS 2017a BARABÁS Gábor: Eretnekek, kalózok és legátusok. A boszniai eretnekség, a Magyar Királyság és a pápák a 13. század elején. *Világtörténet* 7 (39). (2017) 5–32.
- BARABÁS 2017b BARABÁS, Gábor: Papal Chaplain and Subdeacon Egidius. Judge Delegate and Legate in Hungary at the Same Time? *Istraživanja, Journal of Historical Researches* 28. (2017) 69–85.
- BARABÁS 2018 BARABÁS Gábor: Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon Szentszéki megbízások és helyi karrierék. *Történelmi Szemle* 60. (2018) 97–118.
- BASIC 2006 BASIC, Ivan: O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću. *Pro tempore* 3. (2006) 5–43.
- BÓNIS 1971 BÓNIS György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971.
- BURNS 1979 BURNS, Charles: Vatican Sources and the Honorary Papal Chaplains of the Fourteenth Century. In: Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg. Hrsg. v. Gatz, Erwin. Roma, 1979. 65–95.
- C. TÓTH – LAKATOS – MIKÓ 2014 C. TÓTH Norbert – LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor: A pozsonyi prépost és a káptalan vizsálya (1421–1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon - a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. Budapest, 2014.

- ELZE 1950 ELZE, Reinhard: Die päpstliche Kapelle im 12. und 13. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 36. (1950) 145–204.
- ENGEL 1996 ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457, I–II. Budapest, 1996.
- ERDŐ 2001 ERDŐ Péter: Egyházjog a középkori Magyarországon. Budapest, 2001.
- EUBEL 1913 EUBEL, Conrad: Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. Ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta. Münster, 1913.
- FEDELES 2005 FEDELES, Tamás. A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs, 2005.
- FEDELES 2017 FEDELES Tamás: Petrus Stephani collector apostolicus. In: Magyarország és a római Szentszék. II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. (Collectanea Vaticana Hungariae I/15.) Budapest – Róma, 2017. 31–87.
- FEDELES 2018 FEDELES, Tamás: Ecclesiastical Career of the Apostolic Collector Petrus de Monasterio. In: *Incorrupta Monumenta Ecclesiam Defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano, I. La Chiesa nella storia. Religione, cultura, costume Tomo 1.* Eds. Gottsmann, Andreas – Piatti, Pierantonio – Rehberg, Andreas E. (Collectanea Archivi Vaticani 106.) Città del Vaticano, 2018. 575–588.
- FEJÉRPATAKY 1887 FEJÉRPATAKY László: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. *Századok* 21. (1887) 493–517.
- FISCHER 2011 FISCHER, Andreas: Die Kardinäle von 1216 bis 1304: zwischen eigenständigem Handeln und päpstlicher Autorität. In: *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter.* Hrsg. v. Dendorfer, Jürgen – Lützelshwab, Ralf. (Päpste und Papsttum 39.) Stuttgart, 2011. 155–224.
- FISCHER 2013 FISCHER, Andreas: Personelle Verflechtung und politisches Handeln: Zur Wahrnehmung und Funktion kardinalizischer Beziehungen im 13. Jahrhundert. In: *Die Kardinäle des Mittelalters und der frühen Renaissance.* Hrsg. v. Dendorfer, Jürgen – Lützelshwab, Ralf. (Millennio Medievale 095. – Strumenti e Studi 33.) Firenze, 2013. 15–35.
- FRAKNÓI 1901 FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összekötései a római szentszékkal, I. Budapest, 1901.
- FRENZ 1986 FRENZ, Thomas: Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit. (Historische Grundwissenschaften in Einzeldarstellungen 2.) Stuttgart, 1986.

- GUILLEMMAIN 1962 GUILLEMMAIN, Bernard: La cour pontificale d'Avignon (1309–1376). Étude d'une société. (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 201.) Paris, 1962.
- HAIDER 1979 HAIDER, Siegfried: Zu den Anfängen der päpstlichen Kapelle. *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung* 87. (1979) 38–70.
- JERKOVIĆ 2015 JERKOVIĆ, Marko: Imenovanje papinoga kapelana Timoteja zagrebačkim biskupom 1263. godine: Studija o odnosima srednjovjekovnih središta moći. *Croatica Christiana periodica* 39. (2015) 27–48.
- JOHRENDT 2011 JOHRENDT, Jochen: Die Diener des Apostelfürsten. Das Kapitel von St. Peter im Vatikan (11.–13. Jahrhundert). (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 122.) Berlin–New York, 2011.
- JOHRENDT 2012 JOHRENDT, Jochen: Die päpstliche Kapelle als Bindeglied zwischen Kurie und Kirche. In: *Legati e delegati papali: profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII–XIII*. Ed. Alberzoni, Maria Pia – Zey, Claudia. Milano, 2012. 261–282.
- JOHRENDT 2014 JOHRENDT, Jochen: Der vierte Kreuzzug, das lateinische Kaiserreich und die päpstliche Kapelle unter Innocenz III. In: *Legati, delegati e l'impresa d'Oltremare (secoli XII–XIII) / Papal Legates, Delegates and the Crusades (12th–13th Century)*. Atti del Convegno internazionale di studi Milano, Università Cattolica del Sacro Cuore, 9–11 marzo 2011. Ed. Alberzoni, Maria Pia – Montaubin, Pascal. (Ecclesia militans 3.) Turnhout, 2014. 51–114.
- JUGIE 1987 JUGIE, Pierre: L'activité diplomatique du cardinal Gui de Boulogne en France au milieu du XIVe siècle. *Bibliothèque de l'École des Chartes* 145. (1987) 99–127.
- JUGIE 1989 JUGIE, Pierre: La légation en Hongrie et en Italie du cardinal Gui de Boulogne (1348–1350). *Il Santo. Rivista antoniana di storia, dottrina, arte* 29. (1989) 29–69.
- JUHÁSZ 1946 JUHÁSZ Kálmán: A csanádi püspökség története (1307–1386). Makó, (Csanádvármegyei könyvtár 40.) 1946.
- KÁDÁR 2017 KÁDÁR, Tamás: Harcban a koronáért, II. I. Károly (Róbert) király uralkodásának 1306–1310 közötti szakasza. *Történelmi tanulmányok* 25. (2017) 126–92.
- KILLERMANN 2009 KILLERMANN, Stefan. Die Rota Romana. Wesen und Wirken des päpstlichen Gerichtshofes im Wandel der Zeit. (Adnotationes In Ius Canonicum 46.) Frankfurt am Main, 2009.
- KISS 2008 KISS Gergely: A pápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjou-kor elején (1298–1311). In: Pécsi történeti katedra. *Cathedra historica Universitatis Quinqueecclesiensis*. Szerk. Csabai Zoltán – Dévényi Anna – Fischer Ferenc – Hahner Péter – Kiss Gergely – Vonyó József. Pécs, 2008. 271–285.

- KISS 2015 Kiss Gergely: Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája. Pécs, 2015.
- KISS 2017a Kiss, Gergely: Cardinal's familia as a Network in the 13th Century. A Case Study of Cardinal Stephen Bánca's Family in the Mid-thirteenth Century. *Specimina Nova, Pars Prima, Sectio Mediaevalis IX.* (2017) 59–76.
- KISS 2017b Kiss Gergely. Pápai megbízottak (legátusok, nunciosok, adószedők) a Magyar Királyságban, IV. 14. század (1294 – 1378). [Kézirat] Pécs, 2017.
- KISS 2019 Kiss Gergely: Altegradus de Cataneis de Lendenaria. Egy legátusi ügyszakos a 14. század eleji Magyarországon. In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században.* Szerk. Kiss Gergely. Budapest, 2019. (megjelenés alatt)
- KLEWITZ 1936 KLEWITZ, Hans-Walter: Die Entstehung des Kardinalskollegiums. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 25. (1936) 115–221.
- KOSZTA 2009 KOSZTA László: A püspökök és városuk – A 14. század közepéig. In: *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543).* Szerk. Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümei József. Pécs, 2009. 57–108.
- KOVÁCS 2013a KOVÁCS Viktória: Causae coram nobis ventilatae. Adalékok Gentilis de Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bírósági tevékenységéhez. In: *Kor-szak-határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800).* Szerk. Fedeles Tamás – Font Márta – Kiss Gergely. Pécs, 2013. 75–99.
- KOVÁCS 2013b KOVÁCS, Viktória: Causae coram nobis ventilatae. Beiträge zu der Jurisdiktionstätigkeit von Papstlegat Gentilis de Monteflorum in Ungarn (1308–1311). *Specimina Nova, Pars Prima, Sectio Mediaevalis VII.* (2013) 39–69.
- KRISTÓ 1988. KRISTÓ Gyula: *Az Anjou-kor háborúi.* Budapest, 1988.
- KUTTNER 1990 KUTTNER, Stephan: Cardinalis: The History of a Canonical Concept. In: KUTTNER, Stephan: *The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages.* (Collected Studies Series 113.) London, 1990. 129–214.
- KYER 1979 KYER, Clifford Ian: *The Papal Legate and the 'Solemn' Papal Nuncio 1243–1378. The Changing Pattern of Papal Representatio.* [PhD Diss.] Toronto, University of Toronto, 1979.
- MAJNARIĆ 2007 MAJNARIĆ, Ivan: Some Cases of Robbing the Papal Representatives along the Eastern Adriatic Coast in the Second Half of the Twelfth and during Thirteenth Century. *Acta Histriae* 15. (2007) 493–506.

- MAJNARIĆ 2008 MAJNARIĆ, Ivan: Papinski kapelan Ivan od Casamarija i bilinopoljska abjuracija 1203. Papinski legat koji to u Bosni nije bio? *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50. (2008) 1–13.
- MAJNARIĆ 2009 MAJNARIĆ, Ivan: Papinski poslanik Akoncije u Dalmaciji i Hrvatskoj 1219.–1223. godine. In: *Humanitas et litterae. Zbornik u cast Franje Šanjeka*. Ed. ČORALIĆ, Lovorka – SLIŠKOVIĆ, Slavko. (Analecta Croatica Christiana 40.) Zagreb, 2009. 79–98.
- MAJNARIĆ 2018 MAJNARIĆ, Ivan: Tending the Flock: Clergy and a Discourse of War in the Wider Hinterland of the Eastern Adriatic during the Late Twelfth and Thirteenth Centuries. In: *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*. Ed. Kotecki, Radosław – Maciejewski, Jacek – Ott, John S. (Explorations in Medieval Culture 3.) Leiden – Boston MA, 2018. 435–69.
- MALECZEK 1984 MALECZEK, Werner: Papst und Kardinalkolleg von 1191 bis 1216. Die Kardinäle unter Coelestin III. und Innocenz III. (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom 1,6.) Wien, 1984.
- MALECZEK 2011 MALECZEK, Werner: Die Kardinäle von 1143 bis 1216. Exklusive Papstwähler und erste Agenten der päpstlichen plenitudo potestatis. In: *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*. Hrsg. v. Dendorfer, Jürgen – Lützel Schwab, Ralf. (Päpste und Papsttum 39.) Stuttgart, 2011. 91–154.
- MALÉTH 2015 MALÉTH Ágnes: Gui de Boulogne magyarországi itineráriuma. *Világtörténet* 5. (37) (2015) 29–42.
- MANTESE 1954 MANTESE, Giovanni: Memorie storiche della chiesa Vicentina, 2. Dal Mille al Milletrecento. Vicenza, 1954.
- ROSS 2013 ROSS, Matthew David: The Papal Chapel 1288–1304: A Study in Institutional and Cultural Change. [PhD Diss.] London, University College, 2013.
- MOORE 2003 MOORE, John C: Pope Innocent III (1160/61–1216). To Root Up and to Plant. (The Medieval Mediterranean 47.) Leiden–Boston, 2003.
- NÜSKE 1975 NÜSKE, Gerd Friedrich: Untersuchungen über das Personal der päpstlichen Kanzlei 1254–1304. *Archiv für Diplomatik* 21. (1975) 249–431.
- PARAVICINI BAGLIANI 1972 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: Cardinali di Curia e „familiae” cardinilizie dal 1227 al 1254, I–II. (Italia sacra 18–19.) Padova, 1972.
- PARAVICINI BAGLIANI 1995 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: La cour des papes au XIIIe siècle. (La vie quotidienne.) Paris, 1995.

- PARAVICINI BAGLIANI 2013 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: Hat das Papsttum seiner plenitudo potestatis Grenzen gesetzt (1050–1300)? In: Das begrenzte Papsttum. Spielräume päpstlichen Handelns. Legaten – delegierte Richter – Grenzen. Hrsg. v. Herbers, Klaus – López, Fernando Alsina – Engel, Frank. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 25.) Berlin – New York, 2013. 29–37.
- RÁCZ 1996 RÁCZ György: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. Budapest, 1996. 55–81.
- RÁCZ 2011 RÁCZ György: Gentilis és Károly. Levélírás Pozsonyban - koronázás Fehérvárott: A papír megjelenése Magyarországon. In: Károly Róbert és Székesfehérvár. Szerk. Kerny Terézia – Smohay András. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 6.) Székesfehérvár, 2011. 32–43.
- SAYERS 1971 SAYERS, Jane Eleanor: Papal Judges Delegate in the Province of Canterbury 1198–1254. A Study in Ecclesiastical Jurisdiction and Administration. (Oxford Historical Monographs) London, 1971.
- SCHIMMELPFENNIG 1970 SCHIMMELPFENNIG, Bernhard: Die Organisation der päpstlichen Kapelle in Avignon. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 50. (1970) 80–111.
- SCHIMMELPFENNIG 1973 SCHIMMELPFENNIG, Bernhard: Die Zeremonienbücher der römischen Kurie im Mittelalter. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 40.) Tübingen, 1973.
- SCHIMMELPFENNIG 1992 SCHIMMELPFENNIG, Bernhard: Die Bedeutung Roms im päpstlichem Zeremoniell. In: Rom im hohen Mittelalter. Studien zu den Romvorstellungen und zur Rompolitik vom 10. bis zum 12. Jahrhundert. Reinhard Elze gewidmet zur Vollendung seines siebzigsten Lebensjahres am 28. 6. 1992. Hrsg. v. Schimmelpfennig, Bernhard – Schmutge, Ludwig. Sigmaringen, 1992. 47–63.
- SCHMUTZ 1972 SCHMUTZ, Richard A: Medieval Papal Representatives: Legates, Nuncios and Judges-delegate. In: Post scripta. Essays on Medieval Law and the Emergence of the European State in Honor of Gaines Post. Ed. Strayer, Joseph R. – Queller, Donald E. (Studia Gratiana 15.) Rome, 1972. 441–463.
- SMITH 2014 SMITH, Thomas W.: The College of Cardinals under Honorius III: A Nepotistic Household? In: Religion and the Household. Ed. Doran, John – Methuen, Charlotte – Walsham, Alexandra. (Studies in Church History 50). Woodbridge – New York, 2014. 74–85.

- Szűcs 1978 Szűcs Jenő: A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla és az egyház. *Történelmi Szemle* 21. (1978) 158–181.
- THÉRY-ASTRUC 2016 THÉRY-ASTRUC, Julien: Judicial Inquiry as an Instrument of Centralized Government: The Papacy's Criminal Proceedings against Prelates in the Age of Theocracy (Mid-Twelfth to Mid-Fourteenth Century). In: Proceedings of the Fourteenth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto, 5–11 August 2012. Ed. Goering, Joseph – Dusil, Stephan – Thier, Andreas. (Monumenta Iuris Canonici Series C. Subsidia 15.) Città del Vaticano, 2016. 875–889.

A kötet szerzői

Dr. ANDREIDES GÁBOR, PhD tudományos kutató	Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala E-mail: andreidesgabor@gmail.com
Dr. BARABÁS GÁBOR, PhD egyetemi adjunktus	Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet Középkori és Koraiújkorai Történeti Tanszék E-mail: barab.gabor@gmail.com
CSARNAI MÁRK kutató	Nemzeti Emlékezet Bizottsága E-mail: m.csarnai87@gmail.com
Dr. ILLYÉS SZABOLCS, PhD intézetvezető társadalomtudományi kutatásvezető	Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógiai Kar Társadalmi Antropológiai Kutatóközpont & Emberi Erőforrás Támogatáskezelő E-mail: drillyesszabolcs@gmail.com
Dr. KAHLER FRIGYES ny. kollégiumvezető bíró, jogtörténész	E-mail: drkahlerfrigyes@gmail.com
Dr. LANGÓ PÉTER, PhD tudományos segédmunkatárs egyetemi adjunktus	Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Régészettudományi Intézet E-mail: lango.peter@btk.mta.hu
Dr. habil. NAGY LEVENTE, PhD tanszékvezető, kutatócsoport- vezető egyetemi docens	Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Intézet Régészet Tanszék E-mail: nagy.levente@pte.hu
Prof. Dr. habil. Ö. KOVÁCS JÓZSEF, DSc megyei főigazgató-helyettes egyetemi tanár	Magyar Nemzeti Levéltár Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Intézet E-mail: o.kovacs.jozsef@mnl.gov.hu E-mail: kovacs.jozsef@btk.ppke.hu

Az Egyháztörténeti Kutatóközpont
Thesaurus Historiae Ecclesisticae in Universitate Quinqueecclesiensi sorozatában
korábban megjelent kötetek

1.

NAGY LEVENTE

Pannóniai városok, mártírok, ereklyék (2012)

2.

KOSZTA LÁSZLÓ

A kalocsai érseki tartomány kialakulása (2013)

3.

KISS GERGELY

Királyi egyházak a középkori Magyarországon (2013)

4.

KRISTÓF ILONA

Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526) (2014)

5.

BARABÁS GÁBOR

A pápaság és Magyarország a 13. század első felében (2015)

6.

DE CEVINS, MARIE-MADELEINE

Konfraternitás és koldulórendek a középkori Magyarországon (1270 k.–1530 k.)
(2015)

7.

HORVÁTH ISTVÁN

A Pécsi Papnevelő Intézet uradalma (1736–1875) (2016)

8.

NAGY, LEVENTE

Pagans, Christians and their Surrounding
Archeological, Patristic and Church Historical Studies (2019)